אור הצפון — חסד התורה

חסד התורהמדה זו של חסד, השכל מחייבה גם בלא ציווי התורה, ולמה ציותה התורה עליה? אלא שהחסד של תורה שונה לגמרי מאותו חסד שהשכל מחייבו. שכל האנושי מחייב להרגיש את צער חבירו, עניו, חלישותו, ולהשתדל להטיב עמו, להפג צערו, להעשירו, ולחזקו. אבל התורה דורשת מהאדם לא להסתפק בחיוב זה, אלא להרגיש גם בצער חבירו מה שחבירו בעצמו איננו מרגיש, מפני סיבת מצבו הפרטית שנתחנך בו, או מהשפעת המצב הכללי של סביבתו, ולהטיב עמו אף בזה, כי בתוך תוכו, בעומק עמקו של לבו, יש יסוד להרגשת חסרון זה, כשישתחרר מטבע חינוכו או מהטבע אשר ירושה היא אצלו מדור דור מהשפעת הצרות והסבל שכל עמו חי בהם זה מאות שנים. הרגשה עמוקה כזו מחייבת התורה, כל איש ישראל חייב להרגיש אותה, ולהשתדל להטיב לחבירו לפי המדה שהיא מחייבת, כי גם הרגשות אלה חלק מהחיים המה. ובעומק פנימיותו האדם מרגישם ודורש מלואם.

איתא בבבא מציעא פג: "מעשה ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים. הלך ופסק להם מזונות, וכשבא אצל אביו אמר לו: בני! אפילו אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהן שהן בני אברהם יצחק ויעקב, אלא וכו' צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית בלבד". פועלים אלו שלא טעמו טעם עושר מימיהם ורובם עניים בני עניים הם, אם יש להם לחם צר ומים לחץ בכל יום, שמחה גדולה היא אצלם. לאנשים אלו אם אתה נותן להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך, דרישה יותר גדולה יש להם בענין מזונות, דרישה שגם שולחן מלכים אין בכוחו למלאותה, מפני שהן בני אברהם יצחק ויעקב. האם יודע הוא הפועל מדרישת נפשו זאת? לא ולא! מרחק גדול מבדיל בינו ובין ידיעת הרגשה זו. אבל התורה מרגשת אותה עד עומקה ואומרת עליו שסעודת שלמה אינה נקראת מזונות אצלו, ואם בנו פסק עמהם לתת להם מזונות, מוכרח היה לחזור אצלם ולומר להם שאין להם עליו אלא פת וקטנית בלבד.

עומק הסתכלות התורה בנפש האדם ובהרגשותיו נותן מקום לחסד של תורה, מה שאין בשכל האנושי שום מבוא בו, חסד כזה מצינו אצל אבותינו הקדושים שקיימו את כל התורה עד שלא ניתנה.

איתא בגמרא (שם פו:): "למימרא דסעודתא דאברהם אבינו עדיפא מדשלמה, והכתיב 'ויהי לחם שלמה' וגו'", ומתרץ: "התם תלתא תורי לתלתא גברי, הכא לכל ישראל וכו', ולמה לי תלתא תסגי בחד? אמר רב חנן בר רבה כדי להאכילן שלש לשונות בחרדל". אורחים אלו שכערביים נדמו לו שמשתחוים לאבק רגליהם (ראה רש"י שם), האם לא תספיק להם סעודה של חמאה וחלב ובשר של בן בקר רך וטוב? - אבל אברהם אבינו מצא לנחוץ להמציא להם גם עונג בסעודה מה שלא היה בסעודת שלמה בשעתו, להאכיל לכל אחד לשון בחרדל. המצאת עונג כזה היא תוצאה ישרה מעומק הסתכלות בנפש האדם והרגשותיו. נפש זו שנחצבה משמי מרום - "חביב אדם שנברא בצלם" (אבות ג:יד) - אין קץ לעשירותה ועומק דרישותיה, ובכן אין האדם רשאי להגביל את רוחב לב זה, אלא אדרבא חייב להעמיק לחפש את מצפוניו ולגלותם. חוב על האדם לנער את האבק העבה שנצבר עליו זה כמה ממצביו השונים ומהשפעת חיי הפשטות והגסות של הסביבה אשר חי בתוכה. עבודה רבה היא - גילוי נסתרות אלו. רק אמון פדגוג יכול לפענח נעלמות כאלה, שהמה לפעמים גם ירושה של הרבה דורות. אבל אותו האדם המכיר את חבירו כמו שהוא באמת ומודדו במדה של גדלות הראוי לו, אין קץ וגבול למעשה החסד שהוא מוצא חובה בנפשו לעשות לו. ואם אותו מקבל הטוב אינו מוצא את עצמו לראוי ומסוגל לטובה כזו, כי עוד לא התרומם ממצב פשטותו והגשמתו, ראוי הוא לרחמים גם על חסרון הרגשה זו, כי העשיר שאינו יודע מעשרו הלא עני הוא, אבל האם בשביל זה יגרע חלקו? לא! האדם שבא לכלל הכרה כזו צריך ליתן לחבירו לכל הפחות כל מה שבמוחו וביכלתו לתת, ואם ביכלתו של אברהם היתה לענג אנשים בעונג יותר גדול מסעודת שלמה בשעתו, הלא חובה עליו למלא את הדרישה העשירה של נפשות אלה.

אהבת חסד של אברהם אבינו נפלאה היא ביותר. כשאנו מעיינים באיזה מצב היה אז, חולה מסוכן, שלישי למילתו, עד שהקדוש ברוך הוא הוציא חמה מנרתיקה כדי שלא להטריחו (ראה בבא מציעא פו), ולכאורה אדרבא יטריח עצמו ויטול שכר יותר, כי לפום צערא אגרא, אלא שהיה מסוכן כל כך ששינה הקדוש ברוך הוא סדרי בראשית כדי שלא להטריח אותו

צדיק, אבל אהבת חסד של אברהם לא הניחה לו להיות יום בלא אורחים, לא פטר עצמו בטענת אונס אפילו כגון זו, "שדריה לאליעזר למיפק לברא, נפק ולא אשכח, אמר: עבדא לית ליה הימנותא" (שם) - עבד זה שדולה ומשקה מתורת רבו לאחרים, לית ליה הימנותא, אם איננו מוצא אורחים. נפק איהו, לא המתין עד שהאורחים יבאו אצלו ואז יתן להם את סעודתו היותר חשובה משולחן מלכים, אלא רדף אחריהם, המציא להם פתחים בכל צד כדי שלא יצטרכו לפסוע גם פסיעה יתרה סביב ביתו, שלח שלוחים אליהם, הלך בעצמו לחפשם, ובאיזה זמן ומצב, בשעת סכנה כזו שמן השמים פטרוהו מעשית חסד, ולא פטור בלבד, יודע היה הקדוש ברוך הוא שאברהם לא יחדל מעשות חסד בשביל פטור שלו, לכן הוציא חמה מנרתיקה שאורחים החפצים להנות מסעודתו של אברהם לא יוכלו לבא שמה, אבל אהבת החסד שלו הציקתו כל כך עד שראה הקדוש ברוך הוא בצערו הגדול ממה שחסר לו עם מי להטיב, ושינה עוד פעם סדרי בראשית להמציא לו מלאכים בדמות אנשים כדי שייטיב עמהם. זו מדרגת אהבת חסד של תורה.

ומה שמפליא ביותר הוא מה שאמרו (שם): "כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו, עשה הקדוש ברוך הוא לבניו בעצמו, וכל מה שעשה אברהם על ידי שליח, עשה הקדוש ברוך הוא לבניו על ידי שליח". נראה כאילו היתה גם איזו תביעה על אברהם על שלא עשה הכל בעצמו בלי שום שליח. גם במצב סכנה כזה שהיה פטור וכמעט אסור, אבל אם עשה בעצמו היה לו לעשות הכל. אף שלצורך האורחים יותר טוב שיעשו רבים משיעשה יחיד, כי אז נעשה הכל במהרה כמו דקמא קמא דמטיא איתי לקמייהו (שם) אבל בשביל כבודם יותר טוב הוא שיעשה הכל בעצמו, ובאיזה אנשים הכתוב מדבר, באותם שכערביים נדמו לו, שאבק רגליהם הוא סמל גדלות אלקות שלהם, לאנשים כאלה דרוש מתן כבוד כזה שנשיא אלהים יטריח עצמו עבורם בכל פרט ופרט גם בשעת סכנה גדולה.

על חסד של תורה כזה אמרו חז"ל: "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי" (ראה ילקוט ואתחנן תתל). חובת איש ישראלי להשלים מעשיו כמו שהשלימו אותם אבותינו הקדושים. חובה עליו להכיר את דרישת לב חבירו היותר עמוקה, דרישה שאין חבירו יודע ממנה כלל ואין לו הרגשה בחסרונה, דרישות כאלה צריך האדם להכיר אותן ולמלא אותן בכל גודל יכלתו.

מדה זו של אהבת חסד, לבד מה שחידשה התורה בה דברים שאין מקבל הטוב מרגיש בחסרונם, ישנם גם חידושים גדולים באותם דברים שאדם מדגיש בחסרונם, דעת בני אדם בעשית חסד הוא באופנים כאלה להציל עשוק מיד עושקו, חולה מחליו, עני מעניו. על אנשים אומללים האלה מרגיש האדם חובה להטיב את מצבם. אבל לעשיר, ומה גם לעשיר מופלג, לא לבד שאין האדם מרגיש חמלה ורחמים עליו, על מה שחסר לו נגד עשירים יותר מופלגים ממנה אלא דרכם של בני אדם עוד להתקנא בו על אותו מעט שיש לו. אבל התורה אומרת: "גדולה גמילות חסדים יותר מן הצדקה שצדקה לעניים, וגמילות חסדים בין לעניים בין לעשירים" (סוכה מט). אהבת חסד צריכה להיות גם לעשירים היותר גדולים, להמציא להם אותו התענוג והעושר שיש לעשיר יותר גדול ממנו, מפני שגם עשיר מרגיש את עצמו עני לעומת עשירים יותר מופלגים שישנם בעולם. ולא חסד בלבד, אלא גם צדקה שהיא רק לעניים ולא לעשירים, גם אותה מצוה אינה דוקא לעניים מדוכאים שאין להם אף מזון סעודה אחת וכדומה, אלא גם לעניים כאלה שנחשבים אצלנו לעשירים, שיש להם בית וכלי בית הרבה ואפילו הם של כסף וזהב, אבל אין להם קרן כדי שיתפרנסו הם ובני ביתם מהריוח (יו"ד רנג), ומכיון שדעתם רחבה ביותר חפצים הם גם סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, דברים הראוים לעשיר היותר מופלג בעולם, אם יחסר זאת לאדם, חובה של צדקה להמציא לו את כל אלה. "אשר יחסר לו" כתיב, כדאיתא בכתובות (סז:) והובא בהרמב"ם פ"ז מהלכות מתנת עניים (ה"ג) להלכה.

דבר גדול כזה אף אם דעת האדם היתה עומדת עליו, היה נקרא מכבד את הבריות. לא בנקל הוא להבין במאמר חז"ל "הזהרו בכבוד חבריכם" (ברכות כח) אופן כזה, להמציא לחבירו עבד לרוץ לפניו שהוא מעין כבוד של שרים גדולים, אבל בכל אופן נתינה של כבוד היא, והתורה אמרה אחרת, כל דבר שחסר לאדם והוא כבר מרגיש בחסרונו, יהיה איזה כבוד שיהיה, אין זה נתינת כבוד אלא נתינת צדקה שהרי עני הוא באותו דבר. זו היא צדקה שהיא רק לעניים, ומזה נוכל להבין מהו החסד שעליו צותה התורה אף לעשירים.